Karin Pettersson: Tal på årsdagen av novemberpogromen

Talare
Karin Pettersson
Journalist

Datum
9 november 2017

Plats
Stockolm Stora synagoga

Vänner.

Jag är så tacksam att få komma hit i kväll och djupt hedrad av denna inbjudan.

Den här dagen för 79 år sen skyndade sig Sofoni Herz, en lärare vid ett judiskt barnhem i tyska Dinslaken, att få ut de 32 barnen som bodde där medan en mobb på 50 män förstörde allt i byggnaden och därefter satte eld på synagogan intill. En tjänsteman från nazistpartiet meddelade att kon som tillhörde barnhemmet skulle fortsätta att få mat, eftersom ”djur ska inte lida denna dag”. Barnen och barnskötarna låstes sen in i ett rum i staden, där den lokala polisen bad om ursäkt och sa: ”Alla vi här är goda socialdemokrater och demokrater. Men vad kan vi göra?”

Det är i dag 79 år sedan novemberpogromen. Den här natten brändes och förstördes över 1400 synagogor och bönehus. Nazistfunktionärer eggade folk att vandalisera judiska butiker och hem. 30 000 judiska män skickades till koncentrationsläger.

Detta var ett varsel om vad som skulle komma. Det finns ett före och efter Kristallnatten. Men våldsvågen skedde i en miljö där hatet och likgiltigheten inför judarnas öde redan var etablerat. Genom Goebbels propaganda hade antisemitismens djupa rötter aktiverats. Anpassningen skedde steg för steg. 1938 hade de antisemitiska Nürnberglagarna redan varit i kraft i tre år.

I höstas tog jag min redaktion till Polen, för att besöka Auschwitz och Birkenau. Jag tänkte att vi skulle lära av historien i denna tid av tilltagande högerextremism.

När vi kom hem skrev en vän en kommentar på en bild jag hade lagt ut på

Instagram, en bild på sorteringsplatsen i Birkenau. Min mamma var där, skrev hon, kort och enkelt.

Joanna, som skrev till mig, har jag känt i hela mitt liv. Jag har vuxit upp med henne, hennes barn och familj, som grannar, vänner, på somrarna på Gotland. Jag visste att hon var judinna, men det betydde inget särskilt. Och visst jag har träffat hennes mamma Maria medan hon levde. Men att Birkenau var en del av deras historia hade jag ingen aning om.

På det viset ledde resan som jag trodde skulle handla om Europa och då rakt tillbaka till här och nu. Den senaste veckan har jag läst Marias minnesanteckningar från sitt liv och från lägret parallellt med en annan historieskrivning. Den heter ”Aftonbladet, en svensk historia”. I den har journalistprofessorn Stig Hadenius skrivit utförligt om min tidnings agerande och hållning under andra världskriget.

Det är smärtsam läsning. Både på grund av det som står, och på grund av de ekon som går att höra till debatten idag. ”Det finns ingen internationell rätt som förbjuder tyskar att förenas” skrev den politiske kommentatorn John Landquist i Aftonbladet våren 1938, två veckor efter Tysklands annektering av Österrike och bara några månader innan Kristallnatten. Han fortsätter: ”Den enda rättmätiga grunden till internationell opposition är den hårda behandling som väntar judarna. Och dock kan man ej för 300 000 judars skull börja ett för kulturen förödande världskrig.”

Aftonbladets hållning under kriget motiverades med antibolsjevismen. Tidningen hävdade att den stod för en realpolitisk linje, att den till skillnad från antinazisterna såg till det som var möjligt och realistiskt. Andra tidningar anklagades för att ha dragits med i en ”psykos” i antihitlerpropaganda.

Visst kom andra åsikter fram i Sverige. Men den 1 september 1939, vid invasionen av Polen, trycktes fem editioner av Aftonbladet med en sammanlagd upplaga på 300 000 exemplar. Det var den största tidningen i Stockholm. Som Stig Hadenius skriver:

”Aftonbladet framförde åsikter som passade den svenska medelklass som önskade lugn och ro. Tidningen befriade den från dåliga samveten och oro inför framtiden. Aftonbladets hållning var kommersiellt gångbar.”

Karl Rosenthal, en rabbi från Berlin blev bortförd den 9 november 1938. I lägret tvingades han att skandera ”vi förstör tysk kultur” medan han blev slagen med påkar. Karl Rosenthal och de andra judiska män som greps under novemberpogromerna släpptes fria mot villkor att de lämnade landet. Men det var inte lätt när de flesta länders dörrar var stängda för judar på flykt.

I början av 1939, bara månader efter Kristallnatten diskuterades förslaget om att ta emot 20 judiska läkare och tandläkare i Sverige.
I Uppsala höll studenterna det så kallade Bollhusmötet. I diskussionerna bildades i flyktingmotståndet en allians mellan ideologiska rasbiologer och de som hävdade sig värna det rationella egenintresset. Den linjen vann, i Uppsala och i andra studentföreningar.

Aftonbladets linje var tydlig. Studenterna hade rätt. Sverige skulle inte ta emot judiska läkare eftersom här redan fanns svenska läkare som gick arbetslösa. Bakom argumentationen fanns också tydligt antisemitismen.

”Vad det nu är fråga om är en transplantation av en alldeles ensartad karaktär, vars konsekvenser för svensk framtid det är mycket lätt att bestämma”, skrev Aftonbladet.

Med den argumentationen tittade omvärlden bort och stängde sina gränser. Och ett par år senare gick tågen fulla mot sorteringsplatsen i Birkenau.

Aftonbladets röst bidrog till motståndet mot de judiska flyktingarna. Ingen kan veta säkert, men kanske hade en annan hållning kunnat rädda liv.

Vi lever i en vredens tid. I vår del av världen vinner nationalistiska politiker val genom att piska upp ilska och rädsla. Ofta görs detta med främlingen, flyktingen som fiende. Det är en retorik som åter aktiverar hatet mot romer, judar och muslimer. I Ungern har Viktor Orban gjort Georg Soros till huvudfiende inför valet nästa år. Eller för att uttrycka det klarare: Orban går till val på judehat.

Europas gränser har de senaste åren stängts för dem som i förtvivlan bankar på vår dörr. Som om det skulle hjälpa. Europa hotas inte av någonting utanför kontinentens gränser, utanför oss själva, utan av det som hela tiden har funnits

här. Nazister tilläts i höstas demonstrera i Göteborg på Jom Kippur. I det uniformerade, svartklädda demonstrationståget bars plakat med porträtt på svenska kulturpersonligheter och ordet förbrytare.

Det som föregick Kristallnatten var propaganda, avmänskligande. Vi pratar ofta om denna process som något som pågick någon annanstans. Men samma tankefigurer som i Goebbels diktat fanns också i Aftonbladet och i riksdagen.

Och de hörs allt oftare i debatten idag.

I kväll minns vi offren från Kristallnatten. Det jag brottas med är frågan som polismannen ställde till barnhemsbarnen i Dinslaken: ”Alla vi här är goda demokrater. Men vad kan vi göra?”

Det är frågan, den stora och svåra. Jag har inte svaren, de måste vi hjälpas åt med att ta fram. Det jag har är några tankar. I vår tid polariseras politiken längs nya axlar. Och den kräver nya allianser bortom höger och vänster. Mot nazister och så kallade realister på Bollhusmötet stod kyrkliga studenter, frikyrkliga, nykterister, frisinnade och socialdemokrater. Vi måste bygga nya sådana gemenskaper, och starkare.

När människovärdet utmanas räcker det inte att förlita sig på dagens system och regelverk. Målet måste vara att försvara det som är människans kärna – hennes värdighet. I detta ingår att ställa krav på rättsstaten. Det är oacceptabelt att nazister ges demonstrationstillstånd nära en synagoga på Jom Kippur. Det är något fel när nazister tillåts föreläsa i skolor. Eller när judiskt liv i Malmö måste levas bakom pansarglas som Naomi Abramovicz skrev i Expressen nyligen.

Slutligen. För att klara detta måste vi minnas. Det blir allt svårare, i takt med att de som själva överlevde förintelsen, de moraliska ankare vi kunnat luta oss emot, håller på att tystna.

Det är nu upp till oss andra. Vi måste tillsammans bära detta vidare. På väggarna i Auschwitz såg jag barnteckningar i blyerts som jag sen inte har kunnat släppa. Men också ett citat av Primo Levi som stannade hos mig. ”Det hände, därför kan det hända igen. Detta är kärnan i vad vi har att säga.” Tack.

Källa
Hämtat från skma.se (2025-10-01)

URI
https://www.svenskatal.se/tale/karin-pettersson-tal-pa-arsdagen-av-novemberpogromen